

Színjátszás, dráma

A kolozsvári színjátszás már a múlt század végén szinte egyszinten állt Budapestével. Nem hirtelen felnőtt, gyökértelen színházművészet volt ez, meg voltak a történeti hagyományai, a kolozsvári színjátszás hasonló kutyabőrökkel dicsekedhetik, mint a pesti. Már 1793-ban felvetették itt az állandó színház eszméjét, sőt már 1792-ben volt Kolozsvárt színjátszás a Fejér testvérek kezdeményezésére, két évvel Kelemen Lászlóék után. A cél: a nyelv pallérozása itt is, mint Pesten. Erdélyi nemes urfiak és kisasszonyok álltak az erdélyi színjátszás első zászlajánál, hivatalos nevük: Erdélyi Magyar Nemes Színjátszó Társaság. Az állandó színház eszméje sem aludt el. 1801-ben már telket vásároltak és 1821-ben megnyílt az első magyar állandó színház, a Farkas utcában, Körner: Zrinyijével. Ettől kezdve 1906-ig megszakítás nélkül élt a színházkultúra a Farkas utcában. Fényes multtal dicsekedhetik ez a színház, többek között itt mutatták be 1834-ben a Bánk-bánt az előző évi kassai előadás után először, amikor Egressy Gábor jutalomjátékaul választotta, vele Bánk szerepében és Melindáéban Dérynével. Ismeretes, hogy a Bánk bán megírása is egyenest az épülő kolozsvári színházzal kapcsolatos.

Mihelyt a pesti Nemzeti Színház megnyílt, a kolozsvári színészet bölcsője lett a magyar színművészetnek. 1837-ben innen vették Pestre a Nemzeti Színház későbbi nagy gárdáját és ettől kezdve állandó színészanyagot látta el Kolozsvár a budapesti színművészetet. Nem említve azokat a színészeket, akiket a Vigszínház megnyitásakor innen vittek

fel Pestre (lásd 9. oldal), csak a magyar színművészet rajtuk kívül legnagyobb alakjait sorolva még fel, kik Kolozsvárról kerültek Pestre: Jászai Mari, Gabányi Árpád, Gyenes László, Pálmay Ilka, Kúry Klára, Gál Gyula, Fenyvessy Emil, Szathmáry Árpád. De itt működött: E. Kovács Gyula, Szentgyörgyi István és Laczkó Aranka s Pesten kezdte, de többször itt is szerződtették Kassai Vidort, Jászai Mari férjét. A kolozsvári előadások színvonala ezekkel a színészekkel és igen jó vezetéssel európai nívón állt. Minden héten legalább egy klasszikus darab szerepelt a programon és országos jelentőségűvé nőtte magát a Ditrői igazgatósága alatt 1882-ben először megrendezett Shakespeare ciklus. Gyakran szerepelt a színház más városokban is, 1881-ben Bécsben is játszottak, ahol a kritika lelkes ünneplésben részesítette őket.

1906-ig játszott a színház a Farkas-utcában. Ebben az évben nyílt meg a Nemzeti Színház új palotája. Ekkor már Janovics Jenő volt az igazgató (1905-ben nevezte ki a kormány), akinek munkásságához a kolozsvári színjátszás újabb reneszánsza fűződik. Janovics nemcsak nagyszerű igazgató, hanem pompás rendező és scenikus; jelentős tudományos munkásságot is fejtett ki (Csiky Gergely élete, A magyar dráma irányai). Nagyszerű színházi teljesítményei közül ki kell emelni azt a magyar drámatörténeti ciklust, amelyet 1911 őszi szezónjában kezdett meg, melyben a magyar dráma fejlődését óhajtotta színpadra vinni. 28 előadást rendezett, Sztáraitól Herceg Ferencig. A sorozat egy-egy darabját Pesten is eljátszották később. (Philozofus, Bánk bán stb.). Antik és Shakespeare drámákból is rendezett sorozatos előadásokat, amelyeknek je-

lentősége ép úgy túljutott Erdély határain, mint a többi előadásaié.

Ennek a nagyszerűen felépített munkának útját robbantotta szét az elszakadás. A színház gyönyörű épülete felszerelésével együtt a románok kezére került. 1919. szeptember 30-án tartották az utolsó magyar előadást a Hunyadi-téri színházban (Hamlet). Janovics Jenő társulatával a rossz akusztikájú, mozielőadásokra használt sétatéri Nyári Szinkörbe szorult, de még azon év októberében folytatták az új helyen az előadásokat. Rengeteget küzd a színház a román hatóságokkal, akik az engedélyt állandóan megvonják s mégis folyik az előadás mindmáig. De nem csak a rossz akusztikájú kis színház és a hatóságok állandó közbelépése (amely az első két év után különben is enyhült) akadályozták az erdélyi színjátszás régi virágzásának felújulását, hanem elsősorban a súlyos anyagi gondok. A román adóreformok között a látványos előadások súlyos adója is szerepelt s Janovics Jenőnek, aki előtt tiszta színpadművészeti célkitűzések állottak, ameddig tellett saját vagyontát áldozta fel a magyar színjátszás ügyéért, mert az anyagilag tönkrement magyarságra, amely színházba alig tudott járni, nem számíthatott. Így el lehet képzelni, hogy milyen helyzetbe kerültek a többi erdélyi és bánáti színházak, amelyek pedig az anyagiakat illetve, azelőtt nem voltak rosszabb helyzetben a kolozsvárinál. Művészi szempontból is volt közöttük jelentősebb. Krecsányi Ignác temesvári színházának operatársulata országos márka volt. A román uralom nyolc színi kerületre osztotta Erdélyt s bizonyos körülmények között sikerült a többi városok színjátszását is fenntartani. A vezető hely továbbra is Kolozs-

varé marad, de egy-egy alkalommal a többi városok is beleszólnak a fejlődésbe, ha az erdélyi színjátszás történetét egyáltalában fejlődésnek lehet nevezni.

Janovics évenkénti igazgatói beszámolóí állandó elkeseredettségről tanuskodnak. Az 1921—22-es színházi szezónról így ír: — kényelmetlen, más célra készült színházteremben kell játszani, ahol hiányzik minden felszerelés, hisz azt, amit 130 év szorgos munkájával gyűjtött a kolozsvári magyar színház, az mind román kézre került. Még egy előadás megtartása is valami heroikus küzdelem. A klasszikus darabok pompás díszleteit és kosztümeit most úgy kell a románok kezéből kölcsönkérni. Pár adat világos képet nyújt a helyzetről. Mikor egészen megtelik a nyári színház közönséggel, akkor 15.800 lej a maximális bevétel. Az adók levonásával a maximális bevételi lehetőség nem éri el a 13.000 lejt és ezzel szemben a kiadások megközelítik a 15.000 lejt. Ez a legjobb eset, mikor a színház zsúfolva van. De hányszor üres és hányszor telik meg csak félig a színház.⁴⁹ A helyzet némi-nemű javítására alakultak az u.n. »színpártoló egyesületek«, de lényegesen ez sem változtatott a helyzeten. Egy időre valamelyes könnyebbséget szerzett, azonban a válság mindvégig fennmaradt. 1929-ben kijelentette az igazgató, hogy nem lehet már megmenteni az anyagi csődtől a színházat. Az elmúlt év végén már elhatározta, hogy nem alakít színházat, de részben az ekkor fellépő adócsökkenés, részben az, hogy a színpártoló egyesület élére az agilis Bánffy Miklós került, ismét visszaadták munkakedvét.

⁴⁹ Janovics J.: Beszámoló a kolozsvári m. színház 1921—22 évadjáról, Pásztortűz 1922.

A gazdasági bajok természetesen meg-
határozták a művészi célkitűzést is, bár Jano-
vics minden tényező ellenére a legerőteljeseb-
ben igyekezett fenntartani a színvonalat s mint
látni fogjuk, nem riadt vissza a legnagyobb
művészi produkciók nyélbeütésétől sem. Igye-
kezett odahatni, hogy a közönséget, melyet
egyrészt a gazdasági helyzet, másrészt a min-
dég nagyobb teret hódító mozik eltávolították
a színházról, visszanyerje, sőt új publikumot
is próbált a színházlátogatásra megnyerni.
Minden nehézség ellenére a legváltozatosabb
programot óhajtott nyújtani, hogy ezáltal a
város minden rétegének nyújtson látnivalót. A
lehető legváltozatosabb műsor mellett, amely-
ben dráma, vígjáték, népszínmű, opera és ope-
rett szerepelt, külön rendezett az ifjúság iro-
dalmi tanulmányainak támogatására előadáso-
kat, sőt, hogy a proletariátust is bevonja a
publikum körébe, rendezett munkás-cikluso-
kat is. Janovics becsületes, célkitűzéseire mi
sem vet hübb tükröt, mint az, hogy a román-
magyar kulturkapcsolatok ápolására is tekin-
tettel volt s már az első években színre ho-
zott román szerzők munkáiból. Hangversenye-
ket rendezett, vagy azok rendezésére átadta a
színházat s nála rendezték meg a már emlege-
tett »irodalmi olimpiászt«. Bátran mondhat-
juk, hogy az erdélyi, szorosabban a kolozsvári
magyar szellemi életnek szinte minden meg-
nyilatkozása, mely nem a nyomtatott betűhöz
fűződik, Janovics gondozásával volt kapcsola-
tban.

A színház helyzete s ezzel kapcsolatban
mint látni fogjuk, az erdélyi dráma szomorú
viszonyai mégsem javultak, s a színházba látog-
ató közönség sem bővült. Mint Gaál Gábor

jeles publicista idevágó cikkéből kitűnik: ⁵⁰
 — Nem vonódtak be a színház látogatói sorába az egyetem kisebbségi hallgatói, sem a város szélesebb polgári rétegei, a kispolgárság és az a nagypolgárság, amely a történeti osztályok után igazodik. Megmaradt törzspublikumnak az u.n. városi középréteg, a zsidóság, de ez az osztály is szeszélyesebben, mint más években. — S a színház minden nagy célkitűzése ellenére annyira a válság szélére jutott, hogy vidéki vendégszereplésekkel kellett némi biztosabb tőkét szerezni a fennmaradáshoz. 1927-ben már májusban lezárták a szerzont, hogy vidéki városokba menjenek, sőt az operatársulatot már ezelőtt kénytelen volt az igazgató felosztatni. A viszonyok később sem javultak, a színházi körökben állandó volt a panasz és a megszűnni nem akaró krízis. A kolozsvári színház, a legfolytonosabb hagyománnyal dicsekedhető erdélyi kulturális intézmény, ugyanakkor nem tudott megmenekülni az állandóan fenyegető bukás veszélyétől, midőn az irodalom nagy lendületnek indult.

*

Állandó létfenntartási küzdelmek közepette mit adhatott művészi szempontból a színház s elősegíthette-e az erdélyi drámaírás kifejlődését? Janovics minden gazdasági visszasság és az ezzel járó harcok ellenére a művészi színvonal érdekében olyan heroikus munkát végzett, amelyért méltán érdemli ki a háború utáni erdélyi magyarság legnagyobb tiszteletét. Az első öt erdélyi év (1919—24) statisztikai adatai szerint⁵¹ (mely eltérőleg az

⁵⁰ A kvr.-i m. színház 1927—28 évi mősora. Pásztortűz 1928.

⁵¹ Vö. György L.: Erdélyi színészet 1928 után, Magy. Színműv. Lex. Bp. év n. I. kötet.

irodalomtól nem volt gyengébb a következő színházi éveknél), a kolozsvári színház 2160 előadást tartott. Dráma, vígjáték és népszinmű 915, opera 267, operett 893 művészt hangverseny stb. 60, gyermekelőadás 25, ifjúsági, irodalmi előadás a fentiekből 52. A premierek száma 167. Magyar szerzők darabja 1070. Idegen szerzőé 1090 alkalommal szerepelt a színen. — Érdekes megemlíteni, hogy ez 5 év alatt 21 erdélyi szerzőnek 31 eredeti darabja került színre. Bizonyos képet alkothatunk az erdélyi drámaírásról, ha hozzávesszük ehhez, hogy 31 erdélyi szerző színre került darabja mellett 14 szerzőnek 16 könyvdrámája jelent meg nyomtatásban.⁵²

Erdélyi szerzőknek előadott, vagy nyomtatásban megjelent drámáinak számát, ha összevetjük ugyan e kor vers és szépprózai munkáinak statisztikai adataival, még e külső dokumentumok alapján is alig marad el az erdélyi drámatermés a többi műfajoktól. Az erdélyi külön élet kezdetén majdnem olyan lendülettel indult a drámaírás, mint a többi műfaj. Kik írtak ebben az időben drámát? Bárd Oszkár, Tabéry Géza, Gulácsy Irén, Karácsony Benő, Berde Mária, Molter Károly, hogy csak a ma is ismert neveket említsem. Ezeknek az íróknak drámái felértek az a korból való egyéb irodalmi alkotásaikkal. Hogy egy pár olyan nevet is említsünk, akik vagy elkerültek Erdélyből, vagy pedig azóta kevésbé emlegetik őket, azonban annak idején sikert értek el: Tárayné Molnár Margit, Kaczér Illés, Hilf László, Fekete Mihály és ekkor játszották (Kvr. 1923) a később országos sikert ért Indig Ottó első darabját: a Játék-ot. Az erdélyi

⁵² György L.: Az erdélyi magyar dráma. Pásztorház 1924.

dráma fejlődését különben pályázatokkal is igyekeztek elősegíteni, Kolozsvárt hasonlóképp, mint a többi erdélyi színházaknál. De az ezután következő években, ha a nyomtatásban megjelent drámák statisztikai számadata aránylag nem is csökkent, de nem is emelkedett⁵³ a többi műfajok nagyarányú felszökésével együtt és különösen a színpadon mindég kevesebb és kevesebb erdélyi író művét adják. — Már 1924-ben pl. az évi 469 előadásból csupán két este jutott egy erdélyi író darabjának.⁵⁴ Ez az adat mindennél hívebben mutatja, hogy a többi műfajjal majdnem egyenlő lendülettel megindult drámaírás útja megakadt. A fejlődési lehetőség nem volt számára biztosítva. Míg az elbeszélők és költők megtalálták biztos megszólalási lehetőségüket az Erdélyi Szépmíves Céh-nél és támpontot nyújtott nekik a megalakuló Helikon, addig a színházról a magyar drámaírás szócsovéról nem gondoskodott, mint ahogy alig is gondoskodhatott volna. Az erdélyi dráma minden fejlődési lehetősége dugába dőlt s azok az írók, akik kezdetben drámákkal szerepeltek, nagyrészt teljesen áttolódtak a líra, a novella, vagy a regény területére. Ezt tették Tabéry, Gulácsy, Karácsony, Berde, majd Molter s csak az egyetlen Bárd Oszkár ír továbbra is rendszeresen színdarabot, tudatosan a könyvdráma lehetőségeit tartva szem előtt. 40 egy felvonásosból álló színpadi regénye, a Liszt (Kvr. 1932) már igazán csak irodalmi kuriózum számba

⁵³ 1927-ben 6, 28-ban 8, 29-ben 10, 30-ban 7, 31-ben 4 dráma jelent meg nyomtatásban. (Vö. Ferenczi Miklós: Az erd.-i m. ir. bibliográfiája. 1927, 28, 29, -30, 31. Erdélyi Múzeum.

⁵⁴ György L.: Az erdélyi magy. dráma. Pásztor-tűz 1924.

megy. A regény, a novella és a líra biztos kiadói lehetőségre találása után már csak elvétve találunk a színházak műsorán erdélyi szerzőktől darabot. A drámaírás fejlődése legalább egyelőre, úgylátszik megszakadt. Az erdélyi dráma számára Erdélyben nincsenek lehetőségek. Mert ha akad is valamire való drámaíró tehetség, nem az itteni irodalom sajátos fejlődésébe tartozik, ha az író pesti megszólalási lehetőségek felé kénytelen tekinteni, mint a háború előtt, minden erdélyi tehetség.

*

Ha erdélyi magyar drámát nem is fejlesztett ki a háború utáni erdélyi színjátszás, mit adott az erdélyi, a kolozsvári színház művészi szempontból? Mert mégegyszer hangsúlyoznunk kell, az nem Janovics és nem a többi színikazgató hibája, hogy nem fejlődött ki erdélyi magyar dráma. Maradjunk továbbra is a kolozsvári színháznál, az itteni eredmények jelképezik a legmagasabb színvonalon az erdélyi színjátszást, míg a többiek az ő függvényeként dolgoztak. Az a szempont vezette Janovics Jenőt továbbra is, mint a háború előtt, hisz erdélyi drámaírás akkor sem volt, csak színjátszás. Továbbra is rendeztek Shakespeare ciklust és egy tömeg magasnívójú ünnepi előadást. Így Dante halálának 600., Moliére születésének 300., a színház fennállásának 100., Katona és Prielle Kornélia emlékezetének, Blaha Lujza és a színház jubiláló művészeinek tiszteletére (Szentgyörgyi István, Laczkó Aranka és Janovics Jenő). Pompás vendégszereplőket hívtak meg (Basilidesz Mária, Medek Anna, Székelyhidy Ferenc, Márkus Emma, Nicolescu Basu stb.). De gyakran fellépett még a kolozsvári színészet ősz nesztorá, Szentgyörgyi István is. Mikor 1922-ben

megkapta az Akadémia Greguss díját, díselőadásban hozták színre tiszteletére a Sárga csikót, Szentgyörgyi játszotta a pusztabíró szerepét. 1930-ban egyik legnagyobb régi Szentgyörgyi alakítást láthatta tőle a közönség, Bánk bán Tiborcát, Katona halálának 100. évfordulója alkalmából. Olyan vonzóerővel volt ez az előadás a publikumra, hogy telt házat varázsolt a különben oly ritkán megtelő kolozsvári színházba. De állandóan játszott a régi nagy színészek közül ezután is Kolozsvárt Laczkó Aranka, 1924-ig szerződött tagja volt a színháznak Táray Ferenc, aki egy alkalommal »frakkos Hamlet«-ben is fellépett igen nagy sikerrel.

A színház programján az erdélyi írók kevésszámú darabja mellett természetszerűleg jöttek a pesti kasszadarabok, de jöttek román írók művei is (Victor Eftimu: Prometheus; Lucian Blaga: Zamolxe stb.). A vendégszereplések közül kiemelkedik még Horváth Árpádnak, a budapesti Nemzeti Színház tagjának vendég-rendezése 1930-ban. Az ő meghívását azért forszírozták, mert a prózai darabok állandó nivósúlyedése volt tapasztalható, amelynek ellensúlyozására szenzációkkal kellett operálni. Horváth 4 előadást rendezett, amelyek közül legnagyobb sikere a Bánk bánnak volt, Hevesi új scenáriumával. Kezdetben még az operatársulat is értékeset produkált, eredeti bemutatókat is tartott, de később ezt a társulatot fel kellett oszlatni.

A többi erdélyi színházaknál az anyagiak terén még Kolozsvárnál is szomorúbb a helyzet. Természetes így, hogy a művészi produkció is egészen vidéki színvonalon áll. Nagyvárad és Marosvásárhely következik, — ha osztályozni akarunk, — Kolozsvár után, ahol kez-

detben még eredeti erdélyi bemutatókat is tartottak.

Az erdélyi, különösen a nagy múlttal dicsekvő kolozsvári színjátszás szomorú helyzete kiútra alig mutat lehetőséget. Pedig olyan tehetség ölte ebbe a szizifuszi munkába erejét, mint Janovics Jenő. Értékét Erdélyen kívül kevésbé méltányolják. Pedig Janovicsnak ott van a helye a legnagyobb erdélyi szellemi harcosok, a Kós Károlyok mellett. Hogy nem sikerült a kolozsvári színjátszást megtartani azon a magaslaton, amelyen az integer Magyarország idejében állt, hogy nem sikerült ki-termelni az erdélyi drámát úgy, mint kifejlődött a líra, novella és a regény, nem rajta múlt. Ha nem ő áll a színház élén, bizonyára pár év után be kellett volna zárni a nagymúltú intézményt. Amit mindennek ellenére a tiszta művészet érdekében tett s amilyen fáradtságot az erdélyi dráma megteremtése ügyének szentelt, sokkal nagyobb egyéniségről tanuskodik, mintha ez csak a lelkes színigazgató küzdelme lett volna.